

הערה על השְׁעוֹרָה

חשיבותה של השעורה בתורה גדולה עד מאוד. השעורה נמנית עם שבעת המינים (דברים ח ח) והיא מנחת הביכורים של שנת התבואה החדשה (ויקרא ב יד-טז). חג הפסח - וממילא קביעת מועדות השנה - כולם קשורים בחודש האביב, כלומר - בהבשלת השעורה (דברים טז ז). ערכו של שדה אחוזה לענין הקדש תלוי בכמות השעורה (דווקא!) שהוא עשוי לגדל (ויקרא כז טז). אולם ברש"י על מנחת סוטה (במדבר ה טו) נראה, ששעורה היא בעיקר מאכל בהמה ומנחת קנאות של סוטה באה מן השעורים, הואיל והיא "עשתה מעשה בהמה - קרבנה מאכל בהמה". אכן בכלכלת ביתו של שלמה המלך נזכר: "והשערים והתבן לסוסים ולרכש" (מלכ"א ה ח) ומשמע שלפחות בימי העושר של שלמה היו השעורים מאכל לסוסים ולא לבני האדם.¹

הבאנו רעיון זה של השוואת מגחת סוטה למאכל בהמה דווקא מרש"י ולא ממקורו (משנה סוטה פרק ב' משנה א' וברייתא סוטה ט"ו ע"ב), משום שבמשנה ובברייתא נראה יותר כפירושו של **החזקוני** על הפסוק הנזכר. על פי פירושו של **החזקוני** נמשלה מנחת הסוטה (שעשתה מעשה בהמה) למאכל בהמה לא בשל היותה מנחת שעורים, אלא בשל העובדה שהתבואה נטחנת על הסובין ועל הפסולת שבה, ומוגשת מעורבת ולא מנופה - כמאכל בהמה. זאת בניגוד בולט למנחת העומר, שאף היא מנחת שעורים, אבל היתה מנופה היטב בשלוש עשרה נפות. מכל מקום, ההתייחסות הסותרת ללחם שעורים אומרת דְּרָשְׁנִי: האם לחם אדם הוא או לחם בהמה?

¹ שמא לכך התכוון רש"י בהשוותו את מעשה הסוטה למעשה בהמה, שהרי בכל מקום במקרא דווקא **הסוסים מציינים את הזימה ויצרא דעריות**. עיין למשל ירמיהו ה ח ויחזקאל כג כ ועוד.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ב

לשון המשנה במסכת כתובות ה' ח' בעניין חיוב מזונות הבעל לאשה היא כדלקמן :

המשרה את אשתו על ידי שלישי לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורין. אמר רבי יוסי, לא פסק לה שעורים אלא רבי ישמעאל, שהיה סמוך לאדום.

ממשנה זו נראה בפשטות, שבכל מקום אחר בארץ ישראל - פרט לאיזור הדרום - אכן אין אדם רשאי לפרנס את אשתו בשעורים ועליו ליתן לה חיטים². אולם הגמרא (כתובות ס"ד ע"ב) תמחה על כך :

אלא באדום הוא דאכלי שעורים, בכולי עלמא לא אכלי:

ומשמע, ששעורים הם מאכל מצוי בכל מקום, ושלא כפשט המשנה.

מתרצת הגמרא :

הכי קאמר לא פסק שעורים כפלים חטין, אלא רבי ישמעאל שהיה סמוך לארץ אדום, מפני ששעורין אדומיות רעות הן.

שני חידושים בסוגיה : האחד - כפי שכבר אמרנו - שהשעורים מאכל מצוי הם וניתן לזון בו אשה ; והשני, שערכן של שעורים רגילות שאינן גרועות הוא **יותר** ממחצית ערכן של חיטים. המשנה לא נקבה את ערכן, והן נמדדות עפ"י שוויין בשוק.

ג

מן המקראות וממשניות אחרות נראה כפשט משנתנו, שאכן ערכם של ארבעה קבין שעורים רגילות הוא כערכם של שני קבין חיטים³. כלומר, מחצית מערכן של חיטים, ולא רק בארץ אדום.

במקרא :

ויאמר אלישע שמעו דבר ה' כה אמר ה' כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל בשער שמרון (מל"ב ז א).

² ראה בנושא זה, Z. Safrai, *The Economy of Roman Palestine*, pp. 108-109.

³ להשוואת מחירי חיטה ושעורה, ראה בספרו של ד' שפרבר, *Roman Palestine 200-400*, ירושלים, 1991, Money and Price, pp. 112-113.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

במשנה :

פוחתין לעניים בגרן מחצי קב חטים וקב שעורים (פאה ח' ה')⁴

בתוספתא :

המקבל שדה מחברו מקום שנהגו... שעורין כפליים בחטין, נותנן כפליים בחיטין
(בבא מציעא פרק ט' הלכה י').

וכך בירושלמי : שם, פרק ט' הלכה ח' ; ובדמאי פרק ו' הלכה א'⁵.

לא מצאתי במפרשים דיון מסודר בבעייה זו, מה ראתה הגמרא לשנות מפשטי
הסוגיות שאכן ערכן של שעורים הוא מחצית מערכן של חטים, ולומר שדבר זה
נכון רק באדום, מקום מושבו של רבי ישמעאל? ייתכן שתלמידי רבנו יונה (ראה
בשיטה מקובצת) הרגישו בבעייה, שהרי כתבו אף לדעת הגמרא שתנא קמא חולק
על רבי יוסי וסובר שבכל מקום ערכן של שעורין הוא מחצית מערכן של חטים,
והלכה כתנא קמא. אמנם מפסק הרמב"ם (אישות פרק י"ב הלכה י') ומסתימת
שאר הראשונים נראה, שרבי יוסי מפרש את תנא קמא ושאיין חולק על רבי יוסי
שערכן של שעורים גדול ממחצית ערכן של חטים.⁶

ד

התלמוד הירושלמי סתם ולא פירש דבר במשנתנו על בעיית שעורים, ושמא ניתן
להבין מכך שפירש את משנתנו כפשוטה.

על פי פשוטה אכן הבינה משנתנו כרש"י בפירושו לתורה, שהשעורים אינן מזון
מצוי לאדם, ושהבעל מחוייב לזון את אשתו בחיטים כדרך מאכל כל אדם.

⁴ אמנם רבי מאיר חולק במשנה, וסובר שנותנים לו חצי קב שעורים בלבד. לכאורה ניתן ללמוד
מכאן שלדעת רבי מאיר שוין של השעורים כשל חטים. אך ייתכן שסברתו שונה, ומתנת
עניים נקבעת על פי הכמות ולא עפ"י השווי.

עוד נעיר שנותנים לעני קב וחצי כוסמין, ומשמע ששעורים עדיפות על כוסמין; ואילו
בתוספתא ברכות (פרק ד' הלכה ט"ו) נאמר שהכוסמין יפין מן השעורים.

⁵ עיין פני משה, בשתי הסוגיות, שהאריך מאוד בביאורן. אמנם גם מן התוספתא ברור שהיה
מקום שנהגו בתעריף אחר, וכן בירושלמי (בדמאי) משמע שמקומו של רשב"ג שונה בכך
ממקומם של חכמים; ובירושלמי בשני המקומות גם הסבר שונה, ולא ראינו מקום להאריך
בכך.

⁶ אף תלמידי רבנו יונה לא נימקו את דבריהם בראיות שהבאתי לעיל.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אולם במקומו של רבי ישמעאל נהגו לאכול שעורים מהסיבה שתבואר להלן, ולכן פסק רבי ישמעאל לאשה שעורים; ועל פי התעריף המצוי במקרא ובשאר המשניות, סתם שעורים - ערכן מחצית מערך החיטים.

רבי ישמעאל גר בכפר עזיז. מבואר בכלאים (פרק ו' משנה ד') שלשם הלך רבי הושע ופסק לו על גפן המודלה על גבי תאנה ועל סדן של שקמה. כפר עזיז מזוהה היום כיישוב הנמצא דרומית לעיירה דורא שבדרום הר חברון, וסמוך (מצפון מערב, כשני ק"מ) לכפר המשנה שבסוסיא.

כידוע יורד קו המשקעים בדרום הר חברון אל פחות מ-400 מ"מ גשם בשנה, וכמות משקעים זו מתאימה לגידול שעורים יותר מלגידול חיטים, הזקוקות ליותר מים. השעורה היא צמח חזק יותר ומפונק פחות מן החיטה, ולכן היא גדלה באיזורים שחונים יותר. עד היום ניתן לראות בשדות-הערבים בהר חברון גידול חיטים בקרקעית הוואדיות - הספוגה במים - וגידול שעורים בצלע הוואדי, שם הקרקע יבשה יותר.⁷ לכן בדרומה של ארץ אדום (עיין בירושלמי, כאן) - באיזורי סוסיה וכפר עזיז ודרומה משם - אכן הארץ ארץ שעורים היא⁸ ויש רשות לבעל לזון את אשתו, אולם בערך הראוי.

מעין זכר לדבר ניתן לראות אף במקרא, בשדהו של יואב. שדהו של יואב היתה שדה שעורים, ואותה הציתו עבדי אבשלום (עיין שמ"ב יד ל). שדה זו היתה **במדבר**, שהרי שם ביתו של יואב (עיין מל"א ב לד), ומסתבר שהכוונה למדבר בית לחם - תקוע שם גרה המשפחה כולה. אף בשדות בית לחם היה קציר שעורים בעת שנעמי ורות באו שמה משדה מואב, וייתכן שהכוונה לשדות שממזרח לבית לחם בואכה מדבר יהודה.

ה.

כאמור, פשט המשנה - לעניות דעתנו מכאן, ולדברי הגמרא מכאן - כמוה כדברי רש"י בהבנת דברי רשב"ג במנחת סוטה מכאן, לעומת הבנת החזקוני מכאן. כל אלו מביעים גישות שונות כלפי השעורה כמאכל מצוי לאדם, וכלפי ערכה ביחס לחיטה⁹. ייתכן שהגישות השונות מבטאות איזורים שונים וזמנים שונים, וממילא מצביעות על גלגולים שונים במעמדה של השעורה בארץ ישראל; שהרי בתחילת

⁷ על דרישותיה הצנועות של השעורה כפי שמתבטא במקורותינו ובמקורות זרים, ועל מנהגם של הערבים בזריעת השעורה למדתי מפי ידידי ר' זאב שפירא מיתר.

⁸ ראה י' פליקס, **עולם הצומח המקראי**, תשכ"ח, עמ' 148.

⁹ ראה על כך ד' שפרבר, פת קיבר, **תרביץ** ל"ג 1967, עמ' 99-101.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

דברינו הבאנו ראייה - מממלכת שלמה, שהיתה עשירה וברמת חיים גבוהה - שהשעורים הן מאכל בהמה. בהמשך דברינו הבאנו ראייה - משנות אלישע הנביא שהיו שנות רעב - שהשעורים הן מאכל אדם; ועדיין ידי הסבר הסוגיה בכתובות לא יצאנו, וה' יאיר עינינו!

